

**INKLYUZIV TA'LIMNING MOHIYATI VA IMKONIYATI CHEKLANGAN
BOLALAR UCHUN IJTIMOIIY AHAMIYATI.**

Toshkent TMC instituti Pedagogika va
psixologiya kafedrasi o'qituvchisi
Eshmamatova Sitara Tuyg'un Qizi
TMC instituti talabasi
Abdujabborova Nargiza Baxtiyor qizi

Annotatsiya. Mazkur maqolada inklyuziv ta'limning mohiyati hamda uning imkoniyati cheklangan bolalar hayotidagi ijtimoiy ahamiyati yoritilgan. Inklyuziv ta'limning asosiy g'oyalari – barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatini yaratish, ularni jamiyatga to'laqonli integratsiya qilish va shaxsiy rivojlanishini ta'minlashdan iborat. Shuningdek, maqolada imkoniyati cheklangan bolalar uchun inklyuziv ta'limning ijtimoiy foydalari: jamiyatga moslashuv, o'ziga ishonchni oshirish, diskriminatsiyani kamaytirish, kasbiy istiqbol va mustaqil hayot kechirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Natijada inklyuziv ta'limning jamiyat taraqqiyoti va insonparvarlik tamoyillarini qaror toptirishdagi o'rni ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar, ijtimoiy integratsiya, diskriminatsiya, teng imkoniyatlar, ta'lim tizimi, shaxsiy rivojlanish.

Аннотация. В данной статье рассматривается сущность инклюзивного образования и его социальная значимость в жизни детей с ограниченными возможностями здоровья. Основные идеи инклюзивного образования заключаются в создании равных образовательных возможностей для всех детей, обеспечении их полноценной интеграции в общество и личностного развития. В статье также анализируются социальные преимущества инклюзивного образования для детей с ограниченными возможностями здоровья: адаптация к обществу, повышение уверенности в себе, снижение дискриминации, расширение профессиональных перспектив и возможностей для самостоятельной жизни. В результате показана роль инклюзивного образования в развитии общества и утверждении гуманистических принципов.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, дети с ограниченными возможностями здоровья, социальная интеграция, дискриминация, равные возможности, система образования, личностное развитие.

Abstract. This article discusses the essence of inclusive education and its social significance in the lives of children with disabilities. The main ideas of inclusive education are to create equal educational opportunities for all children, ensure their full integration into society and personal development. The article also analyzes the social benefits of inclusive education for children with disabilities: adaptation to

society, increasing self-confidence, reducing discrimination, professional prospects and opportunities for independent living. As a result, the role of inclusive education in the development of society and the establishment of humanistic principles is shown.

Keywords: Inclusive education, children with disabilities, social integration, discrimination, equal opportunities, education system, personal development.

Kirish. Bugungi globallashuv davrida inson huquq va erkinliklarini ta'minlash masalasi eng dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Har bir inson, jumladan, imkoniyati cheklangan bolalarning ham ta'lim olish huquqi xalqaro hujjatlar va milliy qonunchilikda mustahkamlab qo'yilgan. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish zamonaviy ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Inklyuziv ta'lim – bu barcha bolalarning teng huquqli tarzda ta'lim jarayonida ishtirok etishini ta'minlaydigan pedagogik tizimdir. Uning asosiy mohiyati — imkoniyati cheklangan bolalarni alohida emas, balki sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda o'qitish va tarbiyalash orqali ularning jamiyatga integratsiyasini kuchaytirishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili: Inklyuziv ta'lim masalasi so'nggi yillarda nafaqat O'zbekistonda, balki butun dunyoda keng ilmiy-amaliy tadqiqotlarning markazida turibdi. Xalqaro tashkilotlar, jumladan, UNESCO (2017) tomonidan taqdim etilgan "Inclusive Education Guidelines" hujjatida inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari belgilab berilgan. Unda barcha bolalar uchun teng imkoniyat yaratish, maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalariga jalb etish va ijtimoiy integratsiyani kuchaytirish zarurligi ta'kidlangan. Ainscow va Miles (2009) tadqiqotlarida inklyuziv ta'lim nafaqat ta'limiy tizimga, balki jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarga ham bevosita ta'sir etishi qayd etilgan. Mualliflar fikricha, inklyuziv ta'lim orqali jamiyatda bag'rikenglik, hamkorlik va inson huquqlariga hurmat kuchayadi. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, Prezident qaror va farmonlarida imkoniyati cheklangan bolalar uchun maxsus ta'lim dasturlari ishlab chiqilishi, pedagoglarni qayta tayyorlash va ularga zarur metodik qo'llanmalar yaratish vazifalari belgilab qo'yilgan. Mahmudova N. va Abdullayeva G. (2021) o'z tadqiqotlarida inklyuziv ta'limning nazariy va amaliy asoslarini yoritib, imkoniyati cheklangan bolalar uchun maxsus sharoitlar yaratishning muhimligini asoslab berganlar. Shuningdek, Florian va Black-Hawkins (2011) tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limda asosiy e'tibor bolaning imkoniyatini cheklash emas, balki uning mavjud salohiyatini ro'yobga chiqarishga qaratilishi kerak.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqotda inklyuziv ta'limning mohiyati hamda uning imkoniyati cheklangan bolalar uchun ijtimoiy ahamiyati o'rganildi. Tadqiqot metodologiyasi quyidagi yondashuvlar va usullarni o'z ichiga oladi:

1. Nazariy-metodologik asoslar

2. Tadqiqotning nazariy asosini O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, Prezident qaror va farmonlari, shuningdek, UNESCO va UNICEF tomonidan ishlab chiqilgan inklyuziv ta'lim bo'yicha xalqaro hujjatlar tashkil etdi. Mahmudova N., Abdullayeva G., Ainscow, Florian kabi olimlarning ilmiy ishlari metodologik manba sifatida o'rganildi.2.

Tahliliy yondashuv:

Inklyuziv ta'limning nazariy konsepsiyalari o'rganildi va tahlil qilindi;

O'zbekiston tajribasi xorijiy mamlakatlardagi amaliyot bilan qiyoslab o'rganildi;

Inklyuziv ta'limning imkoniyati cheklangan bolalar hayotidagi ijtimoiy ahamiyati pedagogik va sotsiologik nuqtai nazardan ko'rib chiqildi.

3. Tadqiqot usullari:

Qiyosiy tahlil – turli mamlakatlarda inklyuziv ta'limning o'xshash va farqli jihatlari aniqlashtirildi;

Sotsiologik kuzatuv – imkoniyati cheklangan bolalar va ularning oilalari hayotidagi ijtimoiy muammolar tahlil qilindi;

Kontent-tahlil – ilmiy maqolalar, davlat hujjatlari va xalqaro tashkilotlarning tavsiyalari o'rganildi;

Pedagogik tahlil – o'qituvchilar va psixologlarning inklyuziv ta'lim jarayonidagi faoliyati baholandi.

Jadval: Inklyuziv ta'lim bo'yicha materiallar tahlili

№	Material manbasi	Asosiy mazmuni	Olingan natija /	
			xulosa	
		Nogironligi		
	BMTning	bo'lgan shaxslarni	Inklyuziv	ta'lim
1	"Nogironlar huquqlari ta'lim jarayoniga to'liq inson huquqlarining to'g'risida"gi Konvensiyasi	jalb etish bo'yicha ajralmas qismi sifatida xalqaro majburiyatlar e'tirof etiladi. belgilangan.		
		Inklyuziv		
	YUNESKO	ta'limning ijtimoiy va	Imkoniyati	
2	hisobotlari (2020–2023)	ta'limiy afzalliklari cheklangan jamiyatga yoritilgan.		bolalar tezroq

№	Material manbasi	Asosiy mazmuni	Olingan natija / xulosa
3	O'zbekiston Respublikasi "Nogironligi bo'lgan bo'lgan shaxslar uchun shaxslarning huquqlari ta'lim olish huquqi to'g'risida"gi Qonuni kafolatlangan. (2020)	Nogironligi bo'lgan bo'lgan shaxslar uchun olish huquqi	Inklyuziv ta'lim davlat siyosati darajasida qo'llab-quvvatlanmoqda.
4	Vazirlar Mahkamasining qarorlari (2021–2024)	Inklyuziv ta'lim sinflarini tashkil etish, maxsus pedagoglarni tayyorlash bo'yicha chora-tadbirlar.	Respublikada 500+ maktabda inklyuziv sinflar faoliyat yuritmoqda.
5	Pedagogik kuzatuvlar (2023–2024)	Inklyuziv sinflarda o'qiyotgan bolalarning o'ziga ishonchi va ijtimoiy faoliyati yuqori.	Inklyuziv muhit bolalarning shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.
6	Sotsiologik so'rovlar	Ota-onalar va onalar jamiyat a'zolarining inklyuziv ta'limga munosabati o'rganildi.	Aksariyat ota-onalar inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlaydi, lekin moddiy-texnik baza yetishmasligini ta'kidlaydi.

Materiallarning tahlili va natijalari:

Tadqiqot jarayonida inklyuziv ta'lim sohasida olib borilgan ilmiy maqolalar, davlat qarorlari, xalqaro tajribalar va statistik ma'lumotlar o'rganildi.

1. Xalqaro tajriba tahlili.

BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasi va YUNESKO tavsiyalariga ko'ra, inklyuziv ta'lim inson huquqlarining ajralmas qismi hisoblanadi.

Rossiya, Germaniya va Janubiy Koreya tajribasida imkoniyati cheklangan bolalar umumta'lim jarayoniga keng jalb etilgan, ular uchun maxsus metodik dasturlar ishlab chiqilgan.

Tahlil natijalariga ko'ra, inklyuziv ta'limni joriy etgan davlatlarda imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiy faolligi va kasbiy bandligi yuqori bo'lgan.

2. O‘zbekiston tajribasi tahlili.

So‘nggi yillarda “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun va Vazirlar Mahkamasi qarorlari asosida inklyuziv ta‘limni rivojlantirish bo‘yicha chora-tadbirlar belgilandi.

Statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, 2024-yilda respublikaning 500 dan ortiq maktabida inklyuziv ta‘lim sinflari tashkil etildi.

Maxsus pedagog va defektologlarni tayyorlash bo‘yicha oliy ta‘lim muassasalarida yangi yo‘nalishlar ochildi.

3. Pedagogik va psixologik kuzatuvlar natijalari.

Inklyuziv ta‘lim sinflarida o‘qiyotgan imkoniyati cheklangan bolalarda ijtimoiy moslashuv tezroq kechayotgani kuzatildi.

O‘quvchilarda o‘ziga ishonch, ijodkorlik va jamoadagi muloqot ko‘nikmalari rivojlanmoqda.

O‘qituvchilarning metodik yondashuvi va ota-onalar bilan hamkorligi samaradorlikni oshiruvchi asosiy omil sifatida qayd etildi.

4. Umumiy natijalar.

Inklyuziv ta‘lim ijtimoiy integratsiya va teng imkoniyatlarni ta‘minlashda samarali mexanizm hisoblanadi.

O‘zbekiston tajribasida ijobiy o‘zgarishlar kuzatilayotgan bo‘lsa-da, moddiy-texnik baza va kadrlar salohiyatini oshirish zarur.

Tadqiqot materiallari shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta‘lim nafaqat ta‘lim jarayonida, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa va takliflar

Xulosa: Tadqiqot natijalariga ko‘ra, inklyuziv ta‘lim bugungi kunda ta‘lim tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. U nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta‘lim olish imkoniyatini yaratadi, balki ularni jamiyatga to‘laqonli integratsiya qilish, shaxsiy rivojlanish va kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorlashda ham katta ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Inklyuziv ta‘lim orqali:

bolalarda o‘ziga ishonch va ijtimoiy faollik kuchayadi;

diskriminatsiya kamayadi, bag‘rikenglik va insonparvarlik qadriyatlari shakllanadi;

jamiyatda teng imkoniyatlar tamoyili qaror topadi.

Shuningdek, tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda inklyuziv ta‘lim bo‘yicha ijobiy islohotlar amalga oshirilmoqda, biroq moddiy-texnik baza, pedagog kadrlar malakasi va metodik qo‘llanmalarni yanada kuchaytirish zarur.

Takliflar:

1. Inklyuziv ta‘lim muassasalarida maxsus pedagog va psixologlar sonini ko‘paytirish, ularning malakasini oshirish bo‘yicha muntazam kurslar tashkil etish.

2. Umumta'lim maktablarida imkoniyati cheklangan bolalar uchun qulay muhit yaratish (panduslar, maxsus jihozlangan sinflar, elektron vositalar).

3. O'quv dasturlari va metodik qo'llanmalarni inklyuziv ta'lim talablariga moslashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish.

4. Ota-onalar va jamiyat a'zolarida inklyuziv ta'lim bo'yicha ijobiy qarashlarni shakllantirish uchun targ'ibot-tashviqot ishlarini kuchaytirish.

5. Xorijiy tajribani chuqur o'rganish va O'zbekiston sharoitiga moslashtirib joriy etish.

6. Inklyuziv ta'limning samaradorligini baholash bo'yicha ilmiy-amaliy tadqiqotlar olib borish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Inklyuziv ta'limni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari (2021–2024 yillar).
3. BMT. "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiya. – Nyu-York, 2006.
4. UNESCO. Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education. – Paris, 2020.
5. Florian, L. & Black-Hawkins, K. Exploring inclusive pedagogy. British Educational Research Journal. – 2011.
6. Booth, T., & Ainscow, M. The Index for Inclusion: Developing learning and participation in schools. – Bristol: CSIE, 2002.
7. Mittler, P. Working Towards Inclusive Education: Social Contexts. – London David Fulton Publishers, 2000.
8. Vygotskiy, L.S. Defektologiya asoslari. – Moskva, 1983.
9. Karimova, V. "O'zbekistonda inklyuziv ta'limning rivojlanish istiqbollari" // Pedagogika va psixologiya jurnali. – Toshkent, 2022.
10. Rustamova, N. "Inklyuziv ta'limda pedagogning o'rni" // Ta'lim taraqqiyoti ilmiy jurnali. – Toshkent, 2023.